

Jadwiga Kop

dr Maria Kucharska

Wystawa szkolnych podręczników geografii wydanych w latach 1922–2022

Wprowadzenie

W dniach 14–16 października 2022 roku, w 100-lecie I Ogólnopolskiego Zjazdu Nauczycieli Geografii, odbył się w Łodzi Kongres Edukacji Geograficznej. Na potrzeby Kongresu opracowano wystawę szkolnych podręczników geografii wydanych w latach 1922–2022. Przygotowanie wystawy rozpoczęto od sporządzenia wykazu podręczników opublikowanych w ciągu tego okresu. Ich dokładna liczba okazała się niemożliwa do ustalenia – udało się jedynie określić, że ukazało się około 450 podręczników. Wystawie nadano tytuł „Od *Zarysu geografii powszechnej (rozumowej)* do e-podręcznika” oraz zdecydowano, że zostanie przedstawiona w postaci plansz, na których będą omówione główne cechy podręczników.

Analiza treści podręczników wydanych w ciągu tego stulecia wykazała dużą zmienność w ich wyglądzie i sposobach prezentacji treści oraz znaczący udział łódzkich autorów w tworzeniu szkolnych podręczników geografii. Dlatego też zdecydowano, że wystawa będzie składała się z dwóch części, przedstawiających:

Część I – Ewolucję szkolnych podręczników geografii

Część II – Podręczniki szkolne napisane przez łódzkich autorów.

W ewolucji podręczników można zauważyć kilka bardzo wyraźnie różniących się okresów. Największe zmiany następowały, z reguły, w wyniku strukturalnych reform systemu edukacji, którym zawsze towarzyszyły reformy programowe uwzględniające zmieniające się ogólne założenia procesu kształcenia. W ślad za nimi musiały następować zmiany w podręcznikach szkolnych zarówno w doborze, jak i sposobach prezentacji treści. Stąd lata wprowadzenia w życie kolejnych reform szkolnictwa uznano za najlepsze kryterium wydzielenia poszczególnych okresów, zgodnie z którymi podręczniki będą na wystawie prezentowane. W sumie wydzielono pięć okresów o różnorodnej hierarchii celów edukacyjnych. Plansze przedstawiające poszczególne okresy oznaczono różnymi kolorami tła a mianowicie (plansze w kolorze zostały udostępnione na stronie www.ptde.org):

1. Lata międzywojenne – zielonym;
2. Lata 1945–1962 – różowym;
3. Lata 1963–1998 (w 1963 r. przejście z 7-letniej na 8-letnią szkołę podstawową) – niebieskim;

4. Lata 1999–2017 (w 1999 r. wprowadzenie 6-letniej szkoły podstawowej, 3-letniego gimnazjum i 3-letniej szkoły ponadgimnazjalnej) – żółtym;
5. Lata 2018–2022 (powrót do 8-letniej szkoły podstawowej i 4-letniej szkoły ponadpodstawowej oraz likwidacja gimnazjum) – podręczniki nie zostały przedstawione na planszach, lecz zaprezentowane w postaci podręczników elektronicznych.

Ponadto na planszach oznaczonych kolorem czerwonym przedstawiono podręczniki do przedmiotu Przyroda, w ramach której nauczano geografii w latach 1999–2017.

Kolejność prezentowanych na wystawie plansz jest zgodna z jej tytułem. Pierwsza plansza poświęcona jest *Zarysowi geografii powszechnej (rozumowej)*, czyli najstarszemu z omawianych na wystawie podręczników, natomiast ostatnim prezentowanym podręcznikiem jest *Świat przyrody. Geografia*, wydany wyłącznie w wersji elektronicznej.

Część I – Ewolucja szkolnych podręczników geografii

Wprowadzenie do każdego okresu stanowi **plansza ogólna**, która zawiera:

- krótką charakterystykę okresu, w tym obowiązujące ówczesnie cele geograficznego kształcenia oraz liczbę wydanych podręczników;
- najważniejsze cechy podręczników wydanych w danym okresie;
- przykłady podręczników najbardziej typowych dla opisywanego okresu – na planszach zamieszczono **okładki** (lub tytułowe strony) **podręczników** oraz wybrane strony z **dydaktycznym komentarzem** zastosowanych rozwiązań.

Na wystawie nie zaprezentowano wszystkich podręczników wydanych w latach 1922–2022, lecz przedstawiono tylko te z nich, które cechują się nowatorskimi rozwiązaniami dydaktycznymi lub miały rekordową liczbę wydań. Przedstawiono je na **planszach szczegółowych**, które zawierają:

- notkę biograficzną o autorze,
- okładkę podręcznika,
- wypunktowane walory podręcznika,
- wybrane strony z najciekawszymi koncepcjami dydaktycznymi (odpowiednie fragmenty stron są oznaczone i opatrzone komentarzem).

Pierwszą część wystawy kończy ogólna plansza poświęcona podręcznikom przyrody.

Część II – Podręczniki szkolne napisane przez łódzkich autorów

Dorobek łódzkich autorów w tworzeniu szkolnych podręczników przedstawiono chronologicznie na dziewięciu planszach. Zachowano podział na okresy wraz z odpowiadającą im kolorystyką oraz założenia konstrukcji plansz przyjęte dla pierwszej części wystawy.

Lata międzywojenne (plansze koloru zielonego)

Bezpośrednio po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w szkołach wszystkich szczebli, geografii nauczano, wykorzystując podręczniki napisane jeszcze w czasach zaborów. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje podręcznik W. Nałkowskiego *Zarys geografii powszechnej (rozumowej)*, wydawany w częściach w czasopiśmie „Przegląd Pedagogiczny” w latach 1886–1888. Było to dzieło polskiego naukowca patrioty, który na potrzeby przyszłej edukacji geograficznej w wolnej Polsce samotnie napisał ten podręcznik. Autor zerwał z pamięciowym nauczaniem w geografii i przedstawił zasady nauczania geografii „rozumowej”, uważając, że „**jest to nauka, która nie tylko opisuje Ziemię, ale ją bada, tzn. oprócz pytań «co jest» i «jak jest», stawia sobie pytanie «dlaczego tak jest», czyli szuka przyczyn**”.

Na planszy pokazane są strony z podręcznika ilustrujące najważniejsze jego założenia służące **kształceniu myślenia geograficznego**. Należy zwrócić uwagę na zasady doboru treści i związki przyczynowo-skutkowe.

Zasady nauczania geografii opracowane przez W. Nałkowskiego, wyznaczające podręcznikom szczególną rolę w procesie geograficznego kształcenia, były rewolucją w nauczaniu, wyprzedzały znacznie swoją epokę. Aktualne do dziś, są cytowane w pracach naukowych geografów, stanowią inspirację dla autorów podręczników i dydaktyków geografii.

W okresie międzywojennym podręczniki szkolne były dla nauczyciela głównym środkiem dydaktycznym, natomiast dla ucznia podstawowym, a często nawet jedynym źródłem wiedzy. Stąd cechowały się rozległą, szczegółową wiedzą prezentowaną w toku podającym – pełniły zatem głównie funkcję informacyjną. W podręcznikach dominował encyklopedyczny dobór treści przedstawianych w formie szczegółowych opisów informacyjnych. Charakterystyczną cechą podręczników była również znacząca przewaga tekstu nad ich stroną graficzną oraz niewielka liczba zadań i ćwiczeń dla ucznia, co wydaje się świadczyć o preferowaniu kształcenia pamięci (Piskorz, 1979). W podręcznikach dominowały szczegółowe treści z geografii regionalnej.

W całym opisywanym okresie wydano około sześćdziesięciu podręczników geografii. Należy szczególnie podkreślić, że **wśród autorów dominowali profesorowie uniwersytetów**, którzy równoległe z pracą naukową zajmowali się nauczaniem w szkołach. Licznymi autorami podręczników byli również czynni nauczyciele geografii. W wielu podręcznikach wydanych w latach międzywojennych pojawiły się nowatorskie rozwiązania dydaktyczne. Wśród nich należy wymienić podręczniki autorstwa:

- **L. Sawickiego** *Geografia. Dla VI stopnia ośmioklasowej szkoły powszechnej*, w którym na uwagę zasługuje przedstawienie fotografii tego samego obiektu z różnych okresów w celu ich porównania oraz fragment tekstu dotyczący przyszłości Ukrainy.
- **E. Romera** *Geografia. Dla szkół powszechnych i klasy II szkół średnich*, w którym wiedzę przedstawiono w nowatorski sposób, tj. za pomocą poleceń i pytań zmuszających uczenia do wcześniejszej obserwacji lub interpretacji map, rysunków czy danych statystycznych. W opisie walo-

rów podręcznika szczególną uwagę należy zwrócić na dobór pytań, które wyznaczają kierunek samodzielnej pracy ucznia, i tekst porządkujący wiedzę zdobytą przez ucznia, zamieszczony po każdej serii pytań.

Lata 1945–1962 (plansze koloru różowego)

W pierwszych latach powojennych brakowało podręczników, wykorzystywano więc te, które opublikowano przed wojną. Ogółem w opisywanym okresie wydano tylko 35 podręczników geografii, co najprawdopodobniej spowodowało dużą liczbę wydań najlepszych opracowań. Opublikowano je w jednym wydawnictwie – Państwowych Zakładach Wydawnictw Szkolnych.

Wygląd podręczników – szare okładki, ciemny papier, gęsto zadrukowane strony, brak ilustracji – najlepiej oddaje trudności tego powojennego czasu. W większości podręczników brakowało map, rysunków i fotografii, w niektórych czarno-białe mapy zamieszczano w załączniku. Tak jak w poprzednim okresie, podręczniki stanowiły dla ucznia główne źródło wiedzy.

Podręczniki geografii ekonomicznej cechowały się wyraźnym wpływem ideologii marksistowskiej na dobór treści. Zawierały głównie tekst opisowy i normatywny (Rodzół, 2009) narzucający uczniom poglądy. Indoktrynacja polityczna uczniów była świadomym działaniem władz oświatowych, podręczniki podlegały cenzurze politycznej.

Choć po 1956 r. naciski propagandowe zmniejszyły się, **opisywany okres powinien stać się swoistym memento, aby nigdy nie wróciła do polskiej szkoły indoktrynacja polityczna.** Podobnie aby nie wróciły zachwyty nad zwycięstwami człowieka nad przyrodą – człowiek ujarzma, opanowuje, zdobywa.

Do grona autorów podręczników z tego okresu należą dydaktycy geografii i pracownicy naukowcy uniwersytetów.

Na wyróżnienie zasługuje podręcznik M. Czekańskiej **Geografia Polski. Podręcznik do klasy VI**, który osiągnął rekordową liczbę wydań – 28. Plansza zawiera strony podręcznika pokazujące jego najważniejsze dydaktyczne atuty, do których należą różnorodne typy zadań dla uczniów (kształcąge geograficzne umiejętności, w tym umiejętności pracy z mapą) oraz opis krain geograficznych podkreślający ich najistotniejsze cechy.

Drugim rekordzistą w liczbie wydań jest podręcznik **Geografia ogólna** autorstwa H. Radlicz-Rühlowej wydawany od 1950 do 1986 roku pod różnymi tytułami – 30 wydań. Na planszy warto zwrócić uwagę na jasność i zwięzłość przekazu, logiczny układ treści, przewagę tekstu wyjaśniającego oraz ujęcie dynamiczne przy omawianiu procesów rzeźbotwórczych.

Lata 1963–1998 (plansze koloru niebieskiego)

W latach 1963–1998 występują dwa okresy wyraźnie różniące się teoretycznymi koncepcjami szkolnego podręcznika geografii, tj. lata 1963–1979 oraz 1980–1998.

Lata 1963–1979 to czas tradycyjnych rozwiązań dydaktycznych, w którym podręczniki pisano według wypracowanych wcześniej wzorców. W dalszym ciągu nadrzędnym celem nauczania geografii było wyposażenie ucznia

w wiedzę (Zajac, 1980). Stąd w podręcznikach dominował tekst. Nowością były niektóre ilustracje ukazujące współzależności przyczynowe i dynamikę procesów zachodzących w środowisku przyrodniczym. W latach 1963–1979 opublikowano tylko 12 nowych podręczników napisanych przez pracowników naukowych wyższych uczelni.

Całkowicie odmienne cechy miały podręczniki napisane w latach 1980–1998, co wynikało ze zmian wprowadzonych do programu nauczania geografii. W nowym programie uwzględniono dokonujące się w Polsce przemiany polityczne, społeczne i gospodarcze oraz zagadnienia edukacji środowiskowej (Dylikowa, 1990). Zmianie uległa także konstrukcja haseł programowych spowodowana wynikami teoretycznych badań z dydaktyki ogólnej i dydaktyk szczegółowych, w tym badaniami nad modelem podręcznika szkolnego (Piskorz, 1979). **Priorytetem stało się kształcenie myślenia i aktywizacja uczniów.** Stąd w podręcznikach zaczęły dominować treści przydatne w kształceniu myślenia przyczynowo-skutkowego. Rozbudowana została szata graficzna – część informacji przeniesiono z tekstu na mapy i wykresy opatrzone komentarzem lub odpowiednimi poleceniami do samodzielnej pracy ucznia. W ten sposób szkolne podręczniki geografii stały się **wielofunkcyjne** – obok funkcji informacyjnej zaczęły pełnić także funkcję badawczą i samokształceniową.

W 1992 roku wprowadzono bardzo istotną zmianę organizacji szkolnictwa, a mianowicie dano nauczycielowi możliwość wyboru podręcznika spośród kilku dostępnych dla określonego poziomu kształcenia. Spowodowało to nieznaną do tej pory zjawisko, tj. konkurencję między poszczególnymi podręcznikami do wyboru, a nauczyciela postawiło przed problemem, **który podręcznik wybrać.**

Wśród kilkudziesięciu podręczników wydanych w latach 1980–1998 zdecydowana większość została napisana przez dydaktyków geografii i czynnych nauczycieli tego przedmiotu. Na specjalną uwagę zasługują dwa podręczniki przedstawione na planszach szczegółowych, a mianowicie:

- **Geografia 5. Krajobrazy Ziemi** autorstwa dydaktyków geografii S. Piskorza i S. Zajęca, tj. **pierwszy w Polsce podręcznik** do szkoły podstawowej, w którym abstrakcyjne pojęcia dotyczące współrzędnych geograficznych wprowadzono jako konsekwencje ruchów Ziemi. W efekcie **południki i równoleżniki wreszcie przestały być definiowane jako linie na globusie, a długość i szerokość geograficzna jako odległość mierzona w stopniach. Po raz pierwszy, do podręcznika szkolnego, wprowadzono także termin „wysokość Słońca nad horyzontem” zamiast używanego do tej pory błędnego określenia „kąt padania promieni słonecznych”.** W szczegółowej analizie podręcznika należy zwrócić uwagę na rysunek wyjaśniający definicję długości geograficznej oraz wyjaśnianie zróżnicowania krajobrazowego na Ziemi następstwami ruchu obiegowego.
- **Geografia fizyczna z geologią** autorstwa W. Stankowskiego – pierwszy w Polsce podręcznik geografii fizycznej do szkół średnich, w którym uwzględniono założenia nowej koncepcji geograficznego kształcenia. Na szczególną uwagę zasługują w nim, wykorzystywane do dziś, rysunki ukazujące współzależności zachodzące w przyrodzie.

Lata 1999–2017 (plansze koloru żółtego)

Strukturalna reforma systemu edukacji wprowadzona w 1999 roku (wraz z późniejszymi modyfikacjami) zmieniła pozycję geografii jako przedmiotu ogólnokształcącego na wszystkich etapach edukacji. Bardzo istotnym założeniem reformy było odejście od obowiązkowych, ministerialnych programów nauczania na rzecz podstawy programowej kształcenia ogólnego, którą potraktowano jako bazę do tworzenia autorskich programów nauczania. Zachowano także, wprowadzoną w 1992 roku, możliwość wyboru podręcznika przez nauczyciela. W merytorycznej i dydaktycznej konstrukcji pisanych na nowo podręczników geografii wykorzystano osiągnięcia badań dydaktycznych prowadzonych w latach 80. i 90. XX wieku, m.in. teorie personalizmu i holizmu (Zajac, 1991). W dalszym ciągu najważniejszym kryterium doboru treści była ich przydatność w wyjaśnianiu ogólnych procesów i zjawisk geograficznych niezbędnych do zrozumienia relacji zachodzących w przyrodzie i gospodarce. Wszystkie podręczniki wydane w opisywanym okresie były tworzone do własnych, autorskich programów nauczania i wszystkie pełniły po kilka funkcji. W opisywanym okresie znacznie nasiliła się konkurencja między poszczególnymi podręcznikami. Było to spowodowane faktem częstego publikowania w ramach jednego wydawnictwa dwóch, a nawet trzech równoległych serii podręczników.

Geografia, jako samodzielny przedmiot kształcenia ogólnego, wystąpiła dopiero w gimnazjum, gdyż w szkole podstawowej treści geograficzne były nauczane w ramach zintegrowanego przedmiotu Przyroda. W latach 1999–2017 ukazało się ponad 60 podręczników geografii dla gimnazjum, wydanych w 20 seriach przez 13 wydawnictw. Można wśród nich zauważyć bardzo duże **różnice w doborze, układzie i formach prezentacji treści**, co było spowodowane odmienną interpretacją przez autorów podręczników zbyt ogólnych haseł podstawy programowej. Sytuacja uległa zmianie w 2008 r. – po wprowadzeniu do podstawy programowej szczegółowych zapisów wymagań w postaci celów operacyjnych. Stąd w opisywanym okresie można wydzielić dwie części: lata 1999–2008 i 2009–2017.

Czym cechowały się gimnazjalne podręczniki wydane w latach 1999–2008? Przede wszystkim zawierały wiele „ułatwień” dla ucznia w postaci: słowników, samouczków, syntez, zadań i testów sprawdzających. Wcielały zasady personalizmu poprzez bezpośredni sposób zwracania się do ucznia, ciekawostki, zrozumiały język, informacje rozwijające geograficzne zainteresowania. Wszystkie podręczniki były bardzo kolorowe – zawierały wiele ilustracji, które niestety nie zawsze stanowiły istotne źródło wiedzy.

Wprowadzenie konkretnych celów operacyjnych do podstawy programowej wymusiło powrót do geografii regionalnej. Zmiany objęły również stronę graficzną podręczników – poprawiła się jakość fotografii i innych ilustracji. Autorzy podręczników wprowadzili wiele nowych pomysłów dydaktycznych, aby w pełni wykorzystać ilustracje w procesie kształcenia różnorodnych umiejętności (Nowak, 2009).

Przykładem zmian, które wystąpiły po 2008 r., jest seria podręczników **Planeta Nowa**, napisanych przez R. Malarza, D. Szczypińskiego, M. Szuberta, M. Wójtowicza. Zamieszczono w nich bardzo krótkie teksty, zapewniające

jasny i przystępny przekaz, a liczne, starannie dobrane ilustracje opatrzone zostały zadaniami dla uczniów. Natomiast do poznawania świata zachęcały uczniów strony zatytułowane „Oczami podróżnika”, wypełnione pięknymi fotografiami i ciekawostkami.

Z wychowawczego punktu widzenia po 2008 r. szczególnie ważne stały się podręczniki do geografii Polski, gdyż uczniowie, którzy w liceum nie wybierali zakresu rozszerzonego geografii, tylko w gimnazjum mogli poznać geografję ojczystego kraju.

W szkołach ponadgimnazjalnych reforma edukacji stworzyła możliwość nauczania geografii w zakresie podstawowym i w zakresie rozszerzonym. Jednak system ten wszedł w życie dopiero wtedy, gdy do szkół średnich trafili pierwsi absolwenci gimnazjum, tj. w 2002 roku. W latach 1999–2017 ukazało się ponad siedemdziesiąt nowych podręczników geografii dla szkół ponadgimnazjalnych, w tym sześć podręczników wydanych do 2002 roku. Po 2002 roku nauczyciele mogli wybierać podręczniki spośród kilkunastu serii przeznaczonych dla obu zakresów. Wszystkie wydane w tym czasie podręczniki cechowały się bardzo bogatą szatą graficzną oraz edytorsko zróżnicowanym tekstem rozdziałów. Wszystkie posiadały również rozbudowaną obudowę dydaktyczną, zarówno dla ucznia, jak i dla nauczyciela.

W tych nowoczesnych, wielofunkcyjnych podręcznikach w dalszym ciągu ograniczono treści faktograficzne na rzecz wiedzy przydatnej w kształceniu myślenia. Szczególny nacisk położono na wyjaśnianie przebiegu procesów demograficznych i gospodarczych zachodzących we współczesnym świecie. Na uwagę zasługuje, przedstawiona na planszy szczegółowej, seria podręczników do zakresu podstawowego i rozszerzonego autorstwa P. Włada *Geografia*, a w niej rysunki schematyczne, za pomocą których autor prezentował współzależności zachodzące w przyrodzie i gospodarce człowieka.

W latach 1999–2017 w szkołach podstawowych geografia nie występowała jako samodzielny przedmiot kształcenia. Była nauczana w ramach zintegrowanego przedmiotu Przyroda, w którego skład wchodziły również fizyka, chemia i biologia. W ciągu trzech lat ukazało się ponad dwadzieścia serii podręczników do tego przedmiotu. Z reguły były one pisane przez zespoły autorskie, najczęściej składające się z nauczycieli metodyków przedmiotowych i pracowników naukowych – dydaktyków z zakresu fizyki, chemii, biologii i geografii. Wszystkie opublikowane podręczniki przyrody dla szkoły podstawowej były wielofunkcyjne, z najwyraźniej widoczną funkcją badawczą – bazowały bowiem na wiedzy pochodzącej z samodzielnych obserwacji i własnych doświadczeń ucznia. Niemal wszystkie rozdziały zawierały zestawy poleceń oraz instrukcje do prowadzenia samodzielnych doświadczeń i obserwacji przyrodniczych.

W 2013 roku przyrodę wprowadzono do szkół ponadgimnazjalnych, lecz była ona obowiązkowa tylko dla uczniów klas o profilu humanistycznym. Najbardziej charakterystyczną cechą nauczania tego przedmiotu było ukazanie każdego omawianego zagadnienia, np. „Woda – cud natury”, z punktu widzenia czterech nauk wchodzących w skład przyrody. Do tego poziomu kształcenia ukazały się tylko trzy serie podręczników, w których oddzielnie omawiano treści z fizyki, chemii, biologii i geografii.

Podręczniki napisane przez łódzkich autorów

Wydzielenie, z chronologicznego przeglądu, podręczników napisanych przez łódzkich autorów pozwala ukazać rozwój łódzkiej szkoły dydaktyki geografii oraz wykorzystanie wyników jej badań przy pisaniu podręczników.

Pierwsze podręczniki geografii, których współautorami byli łódzcy geografo-
wie, ukazały się w latach 1963–1998. Wykorzystano w nich wyniki własnych
badań naukowych. Przykładem jest podręcznik *Ziemia i człowiek*, napisany
przez A. Dylikową i T. Olszewskiego, w którym zgodnie z tytułem wykazano
wpływ poszczególnych działów gospodarki człowieka na środowisko. **Był to
pierwszy w Polsce podręcznik geografii, w którym szeroko omówiono za-
sady kształtowania i ochrony środowiska.** W charakterystyce podręcznika
warto zwrócić uwagę na precyzyjnie wyjaśnione krańcowe progi przyrody.

Własne badania naukowe dotyczące pracy z tekstem i stroną graficzną pod-
ręcznika oraz dydaktycznych funkcji mapy zostały wykorzystane przez
Z. Batorowicza w podręczniku *Geografia gospodarcza Polski*. Na uwagę za-
sługują w nim kształcące myślenie zadania i ćwiczenia, zmuszające uczniów
do interpretacji map, wykresów i zestawień statystycznych.

Podręcznikiem, któremu należy poświęcić większe zainteresowanie, jest
przedstawiona na szczegółowej planszy *Polska w Europie* napisana przez
zespół: Z. Batorowicz, J. Nalewajko i A. Suliborski. W podręczniku wyko-
rzystano dorobek łódzkiej dydaktyki geografii w zakresie zasad nauczania
geografii społeczno-ekonomicznej (Batorowicz, 1981). Dobór treści został tu
podporządkowany wyjaśnieniu współzależności przyczynowo-skutkowych,
funkcjonalnych i przestrzennych w celu **ukazania środowiska i gospodarki
jako systemu „naczyn połączonej”**. Służyło temu również precyzyjne omó-
wienie funkcji poszczególnych działów gospodarki kraju. *Polska w Europie* to
nowatorski wielofunkcyjny podręcznik, w którym zagadnienia gospodarcze
rzetelnie udokumentowano oraz dokonano ich oceny. Na szczególną uwagę
zasługują jednak **wzorcowe opisy krań geograficznych**, przedstawiane w for-
mie punktowego zestawu dominujących cech każdego regionu.

Wszystkie podręczniki napisane przez łódzkich geografów w latach 1999–2022
realizują teoretyczne założenia wypracowane w łódzkiej szkole dydaktyki geo-
grafii, przy czym każdy z nich wzbogaca je o nowe rozwiązania dydaktyczne.
Najstarszym z tych podręczników jest przedstawiona na planszy szczegó-
łowej *Geografia społeczno-ekonomiczna* autorstwa J. Kop, M. Kucharskiej,
E. Szkurlat. Cechą charakterystyczną podręcznika jest dobór treści podpo-
rządkowany wyjaśnieniu aktualnych procesów społeczno-gospodarczych, co
ułatwia uczniom zrozumienie regionalnego zróżnicowania, w tym globalnych
powiązań zachodzących we współczesnym świecie. Wiele tematów autor-
ki przedstawiły w ujęciu problemowym, zmuszając w ten sposób ucznia do
oceny prezentowanych faktów. Na planszy warto zwrócić uwagę na schemat
przedstawiający etapy rozwoju różnych typów okręgów przemysłowych oraz
kształcące umiejętności zadania dla uczniów.

Kolejnymi podręcznikami napisanymi przez łódzkich autorów, P. Czuble i E. Papińską, są **Geografia fizyczna** i **Geografia dla maturzysty. Geografia fizyczna świata. Część 1**, w których autorzy szczególną uwagę zwrócili na wzajemne powiązania między geosferami.

W Łodzi, z inicjatywy S. Liszewskiego, opracowano także serię podręczników do edukacji regionalnej dla wszystkich poziomów kształcenia: liceum – *Łódź i region Polski Środkowej*, gimnazjum – *Łódź i województwo*, szkoły podstawowej – *Moja mała ojczyzna. Łódź i region Polski Środkowej*.

Teoretyczne założenia wypracowane w łódzkiej szkole dydaktyki geografii znalazły również odbicie w cyklu podręczników dla szkoły podstawowej **Przyroda**, którego współautorką była nauczycielka geografii i doradca metodyczny B. Zajdler. Seria ta charakteryzuje się dużą dbałością o dobór treści, merytoryczną korelację strony graficznej z tekstem i zrozumiałą dla ucznia, prosty język.

Zapraszamy na wystawę, mając nadzieję, że uczestnicy konferencji odnajdą w podręcznikach geografii (nawet najstarszych) ciekawe przykłady zadań.

fot. M.K. Szmigel

Uniwersytet Łódzki, 4–16 października 2022 roku. Wystawę przygotowano z okazji Kongresu Edukacji Geograficznej zorganizowanego w 100-lecie I Ogólnopolskiego Zjazdu Nauczycieli Geografii.

Bibliografia

- Adamczewska M., *Podręcznik geograficzny w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych (region łódzki)* [w:] J. Rodzoń, P. Wojtanowicz (red.), *W poszukiwaniu nowoczesnej koncepcji podręcznika szkolnego*, Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Lublin 2009.
- Batorowicz Z., *Nowe założenia nauczania geografii społeczno-ekonomicznej Polski. Materiały na II Konferencję Dydaktyczną (z geografii)*, 1981.
- Batorowicz Z., *Podręcznik w nauczaniu geografii* [w:] J. Barbag (red.) *Metodyka nauczania geografii*, PZWS, Warszawa 1974.

- Dylikowa A., (red.), *Dydaktyka geografii w szkole podstawowej*, WSiP, Warszawa 1990.
- Kop J., *Funkcja transformacyjna podręcznika geograficznego w świetle założeń reformy systemu edukacji* [w:] J. Rodzoś, P. Wojtanowicz (red.), *W poszukiwaniu nowoczesnej koncepcji podręcznika szkolnego*, Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Lublin 2009.
- Kop J., Kucharska M., *Ewolucja podręczników geografii wydanych w latach 1922–2022. (Refleksje z wystawy podręczników geografii) – złożone do druku.*
- Kucharska M., *Funkcje szkolnych podręczników geografii* [w:] J. Rodzoś, P. Wojtanowicz (red.), *W poszukiwaniu nowoczesnej koncepcji podręcznika szkolnego*, Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Lublin 2009.
- Nałkowski W., *Zarys geografii powszechnej (rozumowej)*, Warszawa 1887.
- Nowak M., *Doskonalenie modelu podręcznika z zakresu geografii regionalnej (refleksje autorskie)* [w:] J. Rodzoś, P. Wojtanowicz (red.), *W poszukiwaniu nowoczesnej koncepcji podręcznika szkolnego*, Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Lublin 2009.
- Piskorz S., *Dobór i układ treści w szkolnym podręczniku geografii*, Wydawnictwo Naukowe WSP. Prace monograficzne nr XXXI, Kraków 1979.
- Rodzoś J., *Słowo w podręczniku szkolnym* [w:] J. Rodzoś, P. Wojtanowicz (red.), *W poszukiwaniu nowoczesnej koncepcji podręcznika szkolnego*, Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Lublin 2009.
- Zajac S., *Cele nauczania geografii*, Wydawnictwo Naukowe WSP. Prace monograficzne nr CXXVIII, Kraków 1991.
- Zajac S., *Materializm funkcjonalny w nauczaniu geografii*, Wydawnictwo Naukowe WSP. Prace monograficzne nr XXXVII, Kraków 1980.